

1 (1951)
D-11.
8/N 1951

АЛТАЙДЫҢ ТУУЛАРЫНДА

АЛЬМАНАХ

ОБЛНАЦИЗДАТ—1951

~~89000~~

Говно-Алтайская Областная
Библиотека

1. 1. 1. 1.

2

АЛТАЙДЫН' ТУУЛАРЫНДА

(АЛЪМАНАХ)

Горно-Алтайская Областная
• БИБЛИОТЕКА •

ГОРНО-АЛТАЙСКИЙ ОБЛАСТЫНГ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ

1 9 5 1

89000
1853 г.
№ 11/1993

А. Саруева.

КОЛХОЗЧЫ ЛЫРГАЛ

(п о э м а)

I.

Агаш-тажы жараш бӱткен
Кеберкек кеев ӱзӱк жадат.
Жажыл бӱрге кӱмӱлип,
Суу жакалай деревне турат.
„Октябрь“ деген колхоз мында
Сурекей бай журтады.
Жаан иштерди бӱдӱрип,
Женӱлӱ ичкеря алтады.
Алтын ажы ажыра бӱдӱп,
Амбарларга батпай жадат.
Укту малы улам ӱзӱп,
Жалан, меесте киймыражат.
Байлык бӱткен ажынан
Орооныска колхоз берет.
Колхозто жаткан эл-жонун
Озочыл болзын деп кӱдӱрет.
Чакпыннан бӱткен алтын оды
Деревнезин жарыдат.
Кӱдӱрезя чыйрак, ырысту жоны
Албатыга мактадат.

II.

Тӱмен малын азыраарга
Колхозчылар ӱлӱн чабар дешти.
Май учында ишти баштап,
Ончо улус белетенди.
Алтын танды мактаган
Кучкаштар жараш кожондоды.

Кыр бажында тамырлавган
Кун жаркыны ойподы.
Беш бригада бөлүнгөн
Беш өзөккө көндүктү.
Машиналарга жеккилеген
Семис аттар желгиледи.
Тракторлорго тизилген
Косилкалар жалтыражат.
Трактористтер рульдаган
Темир аттар быркыражат.
Кыстар, уулдар кокурлажып,
Узакка айрылгандый жакшылажат.
Жуулган карыгандар сүүнижип
Бригадаларды үдежет.
Оок балдарлу келиндер
Өлөнө база чыккылады.
Тана баштаган энелер
Тан атту тургылады.
Унчукпас бүдүмдү председатель
Бүгүн сөдөн көрүнөт.
Ишке бараткан улустарга
Бойнын жакылтазын ол берет.
— Ондойдо туткан маргымды,
Уулдар, өлбөдө алдыртпагар,
Ишти ойивде бүдүрөргө
Женеер шымап иштенигер, —
Колхозчыларды оморкодып,
Шыйдынышты шиндеп көрөт.
Шырказы ачылган Көлөшевти
Доктор „ылтам эмден“ деди.
Өлөнө чыккан улустын үвий
Угуп, энчикпей ол келди.
Парторганизациянын качызы
Колхозчыларга сөзүн айтты.
Суунчилу сөдөн комсомолдорго
Озочыл болорун жакыды.
Көдүрини турган колхозчылар
„Турген жазылыгар“ деп күүнзешти.
Жараш кожон жайылып,
Колхозчылар ишке атанды.
Жеккен аттар чалбаарып,
Улусты түргөн апарды.

Жай жыргалын баштаган, —
 Көк торкозун ол кийди.
 Јүзүн чечек жайылган, —
 Јараш жыдын ол септи.
 Бийик тенериде тайлошко
 Јүзүн унгур кожондойт.
 Кеен өзөктө агаш-таштар
 Онон жараш көрүнөт.
 Өлөн ижи көндүгип,
 Улус омок иштеди.
 Мөрөйлөшкөн улусты көкүдип,
 Бригадирлер ижин көргүлөди.
 Озочылдар иштеген жерлерде
 Обоолор жергелей өскүлөди.
 Јаашту күнде улустар
 Силос саларга мендешти.
 Мактулу доско, газеттерде
 Үзе бригадалар макталат.
 Јийт комсорг Орой дезе,
 Комсомолдорыла акалайт.
 Јыргал кирген бригаданы
 Председатель жаңыс адылат.
 Бригадир болгон Таваны
 Конторага алдырат.
 Иштебей турган јалкуларды
 Газетке каткымчылу журадат.
 Сок ло жаңыс Јыргал ижи
 Бу бригадада макталат.
 Јыргал ишке куйбыртканда,
 Јыргалды омор андыгылайт.
 „Јалкулар“ — деп адылганда,
 Сөс айттырбай тартышкылайт.
 „Баштап иштеген улус бас,“ — деп
 Мөрөйгө бригада кирбейтир.
 „Өскө иштер менде көп,“ — деп,
 Председатель мөрөйдү керектебейтир.

IV.

Кызыл эгир өзөккө тўжуп,
 Күн турген ажып баратты.
 Кызыл жаркыяла теңеряни будуп,
 Эртеңги күнге мендеп жатты.
 Кожончы кучкаштар уяни токтодып,
 Жажыл бурге жажына берди.
 Эликтер арканы торгуландырып,
 Ун алыжып, багыргылап турды.
 Жалаңда кезилген жаш өлөнүгү
 Жараш жыдын ээин жайат.
 Жанында жаткан жаан өзөк
 Машивалар табыжыла жаңыланат.
 Ийинине чалгызын арта салган
 Чырайлык келин мендеп жатты.
 Ак-өзөккө бура баскан,
 Бойында Жыргал шүүнүп баратты:
 „Үчинчи номер бригада —
 Мениң төрөл бригадам.
 Колчалгымды курчуттым,
 Мөрөйлү иштеерге санандым.
 Жети күннин туркувыва
 Жети кижидий иштедим.
 Тундеги калын уйкумда
 Бригадабыс озочыл деп тўжендим.
 Чынын эмди көрүп турзам,
 Иштен жаңыксыганы бар эмтир.
 Бригада учун турушсам,
 Жөпсинер кижиди ас эмтир.
 Күн өксөп келерде,
 Чөйвөлип ишке кыймыктажат.
 Күн тал-түштен кыйарда,
 Ойто иштен айланыжат.
 Уч-учында барала,
 Уч ле кижиди артып калды.
 Бригадир „оорудым“ деп айдала,
 Бойы мыван жаңып барды.
 Ол турган Ак-өзөктө
 Баатырдык бригада бар дежет.
 Ары-бери көргөлөктө,

Акты узе чапкан дежет.
Кулук кучтү мен келин
Кунди калас өткүрбейдим.
Алтын өйдө мен тегин
Соодоп, табылап жүрбейдим.
Ол бригадага киредим,
Мендеп-шиндеп иштейдим.
Атту-чуулу жийттерле
Чын мөрөйдя көрөдим.
Көрүмжилу иштеерге билгенимди
Көгүске алып барарым.
Бого неге келгенимди
Овоң бригадама айдарым“.

V.

Ак—өзөккө жедип келип,
Аркада келин табыш укты.
Чалгылар бирдий өлсөгө тийип,
Кыгырап кожондый угулып чыкты.
Кара бурүнкүй аркага түцти,
Аразывда улус көрүнбеди.
Жанында жарык оду көрүп,
Жыргал барарына аланзый берди.
Турган жерине отура түжүп,
Арыган буттарын сыймады.
Бригадазында ишти шүүп,
Уйады келип, ыйлады.
Тенериде жылдыстар мызылдаарда,
Комсомолдор одуга түжүп турды.
Жараш, үнгүр кожоныла
Жаан арканы жаңылаткылап жатты.
Жүреги кожонгон толкулып,
Келин туруп тындай берди..
Эмди жүрегин токунадып,
Тидинип, одуга барар деди.

VI.

Атту-чуулу жийттердин
Одуда маанызы элбиреди.
Жеңүден келген жуучылдардын
Кокыры мында күркүреди.

Колчалгызын тудунган,
Комудалын айдынган,
Коо сынду Ыргал келин
Чайлаган улуска базып келди.
Бригадада болгон керекти
Узе мында айдып берди.
Иштен жанган улусты
Адап берип, арбавып турды.
— Слерге эмди сурагым бар,
Угайын деген шуултем бар.
Мергендү бригадага алыгар,
Мөрөйлү ижигер көргүзигер.
Мени жалку тутпайтан,
Айылым санап жанбайтам.
Кожор болзоор, — артайын,
Кошпос болзоор, — жанайын“
Комсорг улузын аыктап көрди,
Бригадир Орой туруп чыкты,
Эмеш туруп шуунеле,
Койу унле айдып ийди:
— Чындап, слерди ундуганыс,
Болужарга эмеш божобооныс.
Ондый да болзо, жакыйын деп,
Алдынан сананганым айдайын деп.
Жакшынак колхозчылар болзогор,
Накту, эптү иштеерер,
Көгүстү келиндер болзогор,
Алдынан сананып иштеерер,
Жакшы иштү — жамандатпас,
Жалку эмес — айттырбас,
Чывдык кижин иштен качпас,
Немеге де шылтактанбас.
Јуу тужывда орооныска
Бир кижидий иштегенис!
Эмди эвчү төрөласке
Алдындагызынан артык кичеенедис.
Эмди барар јолыбыс
Өткөнистен солувду.
Эмди эдер ижибис
Коммунизм јаркынду.
— Алып та күчтү келин болзон,

«Аларыс, деп иженбе,
Юнына „уйат“ деп айдып бар,—
Бир комсомол куучын айтты.
Өскөзи база куучывдады.
—Эмди бригадаарга болужарыс,
Нак иште наҗылажарыс,—деп
Учында Орой айдынды.
Бригада ого јөпсинди.
Кара көстү, јобош Јыргал
Көзинен јаш чыгарбады.
— Ондый болзо, чын јолды
Бригада бойы табар,—деди.
—„Јыргал, кон“—деп јииттер айтты.
Келин бого јөпсинбеди.
Берген аттан мойноды,
Коркуганын билдиртпеди.
Колчалгызын ол артып,
Болгон куучыга бойында ачынып,
Јолын алып, ол басты,
Суувчилү одуны артысты.
Јаан јолго ол келип,
Јанган абрага отурып алды.
Јарык деревнеге ол кирип,
Айылда айдарын шүүп турды.
Алтын топчылар тизилгендий,
Столмолордо оттор јаркывдалды.
Кожо туруп бијелегедий,
Радио кожоңы јаныланды.

VII.

Эмди айылына келин једип,
Өбгөвиле ишти јөптөжөр деди,
Не болгонун айдарга туруп,
Бойы да озолодо уйала берди.
ОТФ-нын башчызы
Сорпо уйине тарынды.
Казан аскан јааназы
Јыргалга база чугулданды:
—Билеви уйатка кийдирип,
Тегив өйди өткүрип јадын.

Жаман бригадага ийген деп,
Кемге сен жарбынып жадын?
Ишке куундери жок болзо,
Костин-көскө не айдышпас?
Чындык колхозчы сен болзоң,
Колыңа улусты не албас?—
Сорпо десе тарынып,
Жыргалды укпай чыга берди.
Туниле койлорына жүре берди.
Жыргал төжөгүн жазады,
Овоң жадып сананды:
— Бойум билип баштайын дезем,
„Бийаркеп туру“ деп айдыжар.
Жуунга туруп айдайын дезем,
„Билеечиркеп туру“ деп сананыжар.
Бригадир эдиң чыгарбаганда,
„Мени чыгар“ деп айдатам ба?
„Бригадир эмес“ деп тообоондо,
„Мени ук“ деп албадайтам ба?
Туйуксынып сананганымды
Кандый кижиге чыгарар?
Ичме менин жарабаанды
Билип меге кем болужар?
Бойының билези билбегенде,
Кары кижиге кайдан билер?
Сүүген кижиге сеспегенде,
Кем меге колун берер?—деп,
Жыргал жастыра сананып жатты.
Эжи барганына ачынып турды.
Уйуктаар деп жадала,
Келин көзүн жумбады.
Таң адарда турала,
Конторага ол барды.

VIII.

Одус жылда кулак байлар
Жыргалдың адазын жоголтты.
Оң жашка жедеде,
Энеси база жада калды.
Одус эки жыл болды.

Колхозко эки јаш болды.
Азыраган јааназы ўредуни
„Балага кўч“ деп јаратпады.
Беш классты божодордо,
„Кўп ўрендин“ деп јааназы айтты.
Качызы Јыргалга болужарда,
„Оору“ деп тайгага оны апарды.
Он алты јашка јеткенче,
Койдогы јааназында Јыргал таскады.
Алдынан ишке киргенче,
Јайлу, кыштуда ўзўп јатты.
Ўзўктўн экелген бичиктерди
Јааназына энирде кычырып турды.
Кой кабырып барганда,
Санавганын кожонго чўмдеп јурди.
Мал ўскўрерине таскап алып,
Јаанап кижиге сала берди.
Колхоз ижинен артпай калып,
Омок иштеп јўрўп келди.
Ўбўгўни јууга барарда,
Јаана ла балазын кичееди.
Кандый да ишке ийерде,
Турумкай јуучылдый иштеди.
Јуу божогон кийининде
Келин бичикке кўўнзеер болды.
Ўткўрген јуундар кийининде
Куучынга тийдинбеенине ачынар болды.
Ўйинде бойынын ўревбеенине
Кезикте Јыргал ачынат,
Јааназы санандырып ўретпеенине
Ого до, кезикте, ол айдат.
Онон бойын токунадат:
—Је, эмди бистин јанда
Ўредўге арга качан да бар.
Кизи кўўнзеп кичеегенде,
Ўредў ырызын таап алар,—деп
Эмди Јыргал шўўнип турат.
Ўредўге ол кўўнзеп јўрет.
Тўрўл ўскўн колхозын
Азыраган энезине тўней кўрўт.
Колхозко јамандуны кўргўжин
Кабра тудар кўўндў болот.

Парторганизациянын качызы
 Көлөшев столдо отурды.
 Керсү көстөри онын сооп,
 Буурайган чачын сыймай тартты.
 Туулу-Алтайда эмдеништег
 Неделе болуп једип келтир.
 Жолдо туткан тозындардан
 Јунунып, кийимин селибейтир.
 Түвде, байла, ол келген:
 Көзи онын уйкулу эмтир.
 Узак жадып эмденбеенин
 Жыргал мында сезип ийди.
 Ишке мендеп, энчикпеенин
 Онызын база билип ийди.
 —Жакшы ба, нөкөр Көлөшев!
 —Эзев. Жыргал, не табыш?
 Неви айдайын деп јүригер,
 Бригададан не түштигер?
 Келин комудалын айдып берди,
 Не јарабаанын ачып берди.
 Бригадада керекти лапту угуп,
 Көлөшев бажын јайкады.
 Тайактарына тайана туруп,
 Жыргалдын кылыгын јаратпады.
 —Сводканы јаны мен көрдим,
 Бастыра иштерле таныштым.
 Слердин бригада артып јат,
 Кунун ижин бұдүрбей јат.
 Слердин буудак ижигер
 Колхоз адын чыгарып јат.
 Јаныскан норма бұдүргенеер
 Колхозко, Жыргал, келишпей јат.
 Слер озочыл болзогор,
 Арткан улусты кожо тартыгар.
 Колхоз учун болзогор,
 Кандый да күчтен јалтанбагар.
 Улусты колго аларга,
 Ууры эмес, уйалбагар.
 Кандый да болуш сураарга,

Болушпас деп аланзыбагар.
Бистин партиябыс—энедий,
Кичинек, јаанды кичееп јат!
Төрөлибис—јемиттү јердий,
Улузы чечектий өзүп јат.
Јууда командир олө берзе,
Ордына солдат туруп јат,
Ол тушта—өштү келзе,
Ончозы омок туружат.
Бис база солдаттардый
Јенү аларга барып јадыс.
Бис ончобыс карындаштардый
Бойы-бойыбыска туружып јадыс.
Өлөндү элбек покостор
Келтен арка јерлерде,
Овын учун колхозто
Чалгы база јаан керектү.
Келтен арка өлөгин кезер
Машина удабай табылар.
Малга азырал элбедер
Аргабыс ол тушта јаранар.
Эмди малыбыс ток кыштаары
Кажы ла кижвден камаанду.
Малыбысты коруп алары
Кажы ла колхозчыга астамду.
Эмди ишке слер барыгар,
Ийдегер иште көргүзигер.
Бастыра бригада ижине
Уй улусты јилбиркедигер.
Удабас кийинигерден мен барып,
Ижигерге болужарым.
Председательге мен айдып,
Полеводло бойым аайлажарым.
Эмди келер күскиде
Ўредүге улус ийерис,
Стахановтор тоозында
Слерди база көстөорис.
Јыргал мында мойношподы:
—Будүгер, кичеенерис,—ол деди,
Айылында улусла јолугушпады,
Мендеп, ишке сала берди.

Терен шуур көгүстү
 Жуучыл качы шуунип отурды.
 Ак-жарык санаалу,
 Улусты ишке көдүрип турды.
 Тоомчылу бойы токунабас,
 Түн-түжиле иштеп жадат.
 „Билерим“—деп чынаркабас,
 Жаанды, жашты угуп жадат.
 Жууда, иште омок болгонун
 Улус жуунда мактаган тушта,
 Макты угуп, көөрөбөйт,
 „Адым макту“—деп тееркебейт.
 Төрөлибис учун туружары
 Ончобыстын төс учурыбыс,
 Ороонысты күнүн тыгыдары
 Кажыбыстын ла учурыбыс—
 Көлөшев айдып турат,
 Омок жаштарды санандырат.
 Жобош, жакшынак качынын
 Ак жүрегин көрөли,
 Чывдык, омок жуучылдын
 Кеберин мында журайлы:
 Сталинградта турушкан,
 Бухарестти жайымдап жуулашкан,
 Будапештте болгон жуу-согушта
 Буттары жок арткан.
 Алтын, мөнүнле кееркедингендий
 Төжинде ордендер тизилген турат.
 Ойын-жыргалга тергенгендий
 Жантайын жуувак кийинген жүрет.
 Горький, Пушкин, Чеховтон
 Чөлөөдө бажын көдүрбейт.
 „Ленинизм“ деп бичиктен
 Бир де жолды өткүрбейт.
 Келер өйди узактап көрүп,
 Эдер ишти эртенге салбас.
 Баштаган ижин тургуза бүдүрип,
 Женген кийининде ол токунабас.
 Кажы ла кижини өткүрө көрүп,
 Кажызын ла башка үредет.

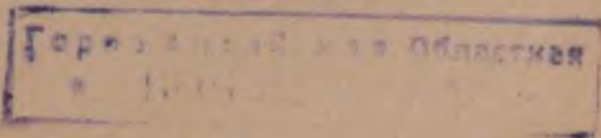
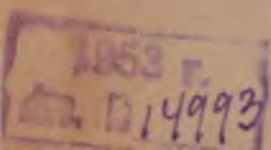
Кандый ла иштиг аайына чыгып,
Кижини бийик көдүрет.
Төгүн, копты ол суубес,
Көндүрө көскө кезип ийет.
Жылбын, мактавыш ол көрбөс,
Көзине сөслө өртөп ийет.
Жастыргая кижини чын жолго
Чындыкты көргүзүп экетет,
Башкару жөбин бу жонго
Жетирип, жөнүгө экетет.
Иште тутак табылганда,
Өрт өчүргендий токунабайт.
База жөнүгө барганда
Өткөн тутак катапталбайт.
Жыргал көдүргөн суракты
Мында терең ол шүүди.
Тутак неден болгону
Санаага алып, шындеди. . .

XI.

Бригададагы жуунда Жыргалды
Бригадирге жөптөгилеп ийди,
Танада болгон тутактарды
Ончозын критикалап ийди.
Бригадир болгон Жыргалга
Жөнү тургуза келбеди.
Эки уч кун оодуда
Чечеркеш жоктон өтпөди.
Шылтагы жоктон жаныксыган
Жанар көзине ол айтты.
— Жалчыга жүргөн эмезин,
Кижиге жөөгөн эмезин,
Албатына иштеп сен жадын.
Овон арган көрүп жадын.
Козхозчы деп адалганда
Чындык, лапту иште сен,
Колхозчы атту кижин болзон,
Колхоз учун туруш сен.
Кадык улус эрчим иштең
Бойыбыстын тузабыс көрөли.
Колхозто иштеген уй улус
Орооныбыска күчибис экелели.

Ончобыста бистин айыл бар,
Ончобыста бистин журт бар.
Барар болзон, торт бар,
Иштеер болзон, жаныксыба.
Келиндер, бистин балдарыбысты
Колхоз садында кичееп жат.
Кундулу эдерге бойлорыбысты
Иште арга берип жат.
Эмди мында сөс жоктон
Барыи, турген иштейли!
Колхозчы бис адаркаш жоктон
Тургуза тутагыс түзедели!
Жанар озо ачынып жүрүп,
Онон өинди ундуды.
Газет, доскодо макка кирип,
„Жыргал айтканы чын“ — деди.
Тан аттар мингилеген
Бир күн комсомолдор келгиледи.
Жыргал бригадазына иштегилеп,
Ийдезин мында көргүскиледи.
Агашту жаан арканын
Өлөнүн тазада чапкылады.
Энирде бу бригаданын
Одузына концерт көргүскиледи.
Жыргал бригаданын көдүреле,
Комсомолдор ижине мендегиледи.
Аттарын бачым желдиртеле,
Абрада Көлөшевке жедишкиледи.
Орой ло Көлөшев болуш жетирген,
Бригада эпту иштей берди.
Планын күнүн ажыра будүрип,
Озочыл жолына кирип алды.
Жыргал баштаган бригада
Жуучылдардык женип жатты.
Жаан кобыны алала,
Тоолу күнге үзе чапты.
Тан бозоруп турарда,
Келиндер уйкуны артырат.
Ай жүгүругине чыгарда,
Чалгыларын амырадат.
Лапту иштеп терлегенде,
Арка жыбарына серунденгилейт.

Алып иштег суузаганда,
Чегенле суузынын кандырткылайт.
Бүдүмчилү Жыргал күнүңле
Ишти жарандыраын санаат.
Сананып тапкан эп-сүмезин
Тургуза улузына ол айдат.
Амыр билбес Көлөшев эмди
Күн өткүрбей келип турат.
Калапту жууда генералдый
Иш-черүлерин көдүрип турат.
Бир күн Сорпо келип,
Жыргалга тамзык экелди.
Чугул өткөнүн экү билип,
Кокыр была эптешти.
Сорпо адын армакчылайла,
Мындый куучынла баштады:
— ОТФ-нын улузы
Өлөнбисти бүдүрдибис.
Эмди эртевенен ончозы
Кажаавдар тудар деп турыбис.
Же, сагыскан солун экелди,
„Жыргал герой“ деп оноң уктым.
Жадып токунабай, жалтанып,
Жазап көрөргө бүгүн учтым...
Жаан-кобыда сарбайып турар
Тудам өлөн артырбаан деерде,
Лизеп, тилин ашкадый
„Премия“ сеге экелдим,—деп,
Сорпо Жыргалла кокырлашты,
Тату тамзыгын чыгарды.
— Келиндер, эмди бис тыныганда,
Бистен коркубай кайтсын ол...
— Кылык озо Сорподон чыкканда,
Байла, дипломатажып турганы ол,—
Келиндер Сорполо кокырлашты,
Тилдери курчуп, арадашты.
Ончозы мында каткырышты,
Ончозы тамзыктан амзашты.
Сорпо келиндерле тилгерек болуп,
Тужине мында болушты.
Уйниниң јен узиве көдүрини болуп,
Төжинде јүреги ойноды.

Жыргал кырлар энтергедий
Ийде-күчи кожулып турды.
Турган кобыны ээйгедий
Улузын сүүнчилү көдүрип турды.
Жаш өлөңди тазадып,
Болот чалгылар кынырайт.
Ак арканы жыргадып,
Келиндер сүүнчилү кожондойт.

XII.

Жараш кызыкчак келеле,
Жерди кемјип көргүзет:
„Учинчи номер бригада —
Ончогор мергенчи!—деп сүүнет.
Канјалавган арчымактан
Газет, бичигия ол чыгарат,
Радиовын солунунап
Сондобой ло јетирет.
Корейде болгоя јууны угуп,
Козхозчылар кайкашты.
Американын калјузын угуп.
Эмди мында айдышты:
—Корей слорго бчтү эмес,
Корейдин јерине не келген?
Корей олондон камаанду эмес,
Корейдинг керегинде не киришкен?
Канзыраган аннан казыр болуп,
Акту албатыны не кырат?
Акту албатыга түбек эдип,
Камык јөбжөни не оодот?...
—Бичикчи Америка-- бис,—деезде,
Билери мынын бу ба?
—Көгүстү улус—бис,—деезде,
Көгүстүзи, мынын кырышта ба?
—Албатылар үнин көдүрип,
Өрт чыгарганды, тудар керек!
Акту улус туружып,
Кая төккөңди бурулаар керек!—
Ачынып Жыргал куучындады,
Шуултезин мынайда айтты:
—Акыр, канзырак Трумэндерди

Албатызы оны не антарбас?..
Ачап-байлар түрегендерди
Өлүмгө ийерде, не мойнобос?..
Же, ак жүректү американ
Америкадан, байла, табылар...
Жутмаларга базынчыктаткан
Албаты оларды антарар!
Төрөл солунун уккылап,
Келиндер сонуркап, шүүжет.
„Аркада өлөңди чабатан
Машина жакыркы керек“, — дежет.
Кандый ла ооруны эмдейтен
Эмди табар керек, — дежет.
Бойы бойыла куучындажат,
Түргөн ижине чыккылайт.
Ончозы ишке мендегилейт.

XIII.

Жену бойы базып келип,
Кижиге белең келбейтен.
Оны эмди албаты билип,
Мүргүзе, келерине ижебейтен.
Жайымдуу албатыда килемжи терен,
Кандый да күчке кижиге белең.
Жайымдуу албатынын жүреги отту,
Жааш тамчызындык качан да ару.
Ийделүү жерде — жену бар!
Иштүү жерде — ырыс бар!
Эрыстуу албаты — баатыр күчтүү.
Жыргалдуу кожонун онын үндүү!
Жайымдуу ороондо тилдер нактүү,
Иштеген кижиге мында мактүү.
Айлу-күндүү ороонус!
Айлу-күндүү Алтайыс!
Ажы-тузын толо жат!
Албаты жонун ток жат!
Арга берген адабыс,
Үредуу берген үредучибис,
Көп жашты жажазын!
Албаты жонун башкарзын!

XIV.

Жыргал баштаган бригада
Эмди озочыл болуп турат.
Школдо үренген балдар да
Кожонунда оны мактап турат.
Албаты-жон овчозы
„Жыргал керсү“ дешкилейт.
Крайда газет көдүрөзи
„Тем алыгар“ — деп бичигилейт.

XV.

Жаан изүү бу айда
Кашк—айас күндөр турат.
Жарык күннин жаркынына
Чанкыр тенери жалтырап турат.
Анда-мында аркада
Алтын бүрлөр көрүнө берди.
Элбек жаткан жалаңда
Ашка кан салына берди.
Өлөнүн астамду белетеп,
Колхоз ашты уткуп жатты.
Жүзүн машиналар телтейгилеп,
Кижин тударын сагыгылап жатты.
Эбиреде жаткан кобыларда
Элбек обоолор жергелешти.
Өлөндө жөнүзи колдорунда,
Колхозчулар ашка мендешти.
Абрага жеккен аттары
Маргы алышкандый манташкылады.
Абрада отурган улустары
Кожон жыргалду жангылады.
Ырызын айткан кожонног
Кобы-жиктер жаныланды,
Кололо айткан кожонног
Колхоз жери жаранды:

(к о ж о н)

Кеберкек бүткөн Алтайымнан
Айылчы кижин көзүн албас.
Кееркединген ороонума

Келген кижинин күүни жанбас.
Койу барган тайгалар ажыра,
Мөнгүн баштуу туулар ажыра
Колхоз кожонум учуп бар,
Колхозчусу ырысту деп, айдып бар!
Суунчилу иште, бистин сууште
Жайым ийде-санаа бар!
Амыр-энчү жүрүмисте
Качан да түгенбес ырыс бар!
Элбек жаткан чөлдөр ажыра,
Терең жаткан талайлар ажыра,
Суунчилу кожонум, учуп бар,
Амыр-энчүбиз жайып бар!

XVI.

Оңдойдон Көлөшев эмди келип,
Энирде жуунга белетенди:
„Область маанызын экелип,
Обком качызы келер.“ — дешди.
Председатель Матынла
Өткөн ижин шуушти
„Аш кезерге эртен ле,
Кезик бригаданы ийер“, — дешти.

XVII.

Энирде оттор жарык күйүп,
Чурана ойыны угулат.
Кыстар уни өткүн чөйүлүп,
Жараш кожон жайылат.
Жыргал жазалду кийинген,
Сорполо кожо клубка келди.
Улус отурып тымыр берген,
Матын жуунду ачып ийди.
Жуунда күндүүлү улустарын
Президиумга туткылап ийди.
Обком качызы — башкару членин
Колхозчулар күндүүлү уткугылады.
Аймак, область башчылары
Жыргалла кожо отурды.
„Алтай чолмоннын“ редакторы

Ыргалдын ижин сурады.
Сары чачы буурайа берген
Обком качызы өрө турды.
Бастыра жуулып бого келген
Улусты көрүп куучындады:
—Күндүлү, иштенкей колхозчылар,
Женүлү ижигерле уткуп турым!
Исполком, обком күндүлегенин
Слерге мында жетирип турым.
Эмдиги келер өйлөрдө
Ырызыс онон артык болор.
Бастыра бистин иштерде
Болот машина көп болор!
Айландыра колхозтор бириккилеп,
Кучи баатырга келижер,
Колхозчылар ошон байыгылап,
Жаан бичикчиге жеджер.
Алтайда колхозтын укту малы
Тууларында жинжидий быжырайар.
Уйдун көбүктү ак сүдү
Чөрчөктөдий ажылар.
Күндүлү турган колхозчыларым,
Озо ло озо баралы!
Ойгор улу башчыбыс
Баштаганыла жегели!
Эмди, күндүлү колхозчылар,
Күндүбис слерге жетиредибис!
Өлөн ижинде женеечилер,
Кызыл мааныла кайралдайдыбыс!
Берип жаткан бу мааны
Келер женүге көдүрзин,
Аш иживде бу мааны
Жаан женүге экелзин!
Женү маанызын Көлөшев тудуп,
Кару сөзин айдып ийди.
Аш ижинде эрчимдү туружып,
Колхоз женерин ижендирди.
Колхозчылар жүзи сүүнчилү болуп,
Колчабыжу күркүрей берди.
СССР гимни жагылаварда,
Бут бажына улус турды.
Онон Ыргал жеривен туруп,

Санаазында болгоньн айдып берди,
Айтканы жүректен отту чыгып,
Отурган улус жөпсинди:
—Улу партия, башкарубыс
Албатыга жөөжө, јер берген!
Килеңкей улу адабыс
Ырызыс тударына јол берген!
Улу коммунизмди јууктадарга
Күчим кысканбай иштеерим,
Ада Сталинге мактадарга
Колхозым көдүрерге кичеерим.
Јажыл бүрлү јилек агажы
Јемиттү јерде өзүп јат,
Колхоз јуртту алтай албаты
Јайым ороонында өзүп јат.
Амыр энчүнин куйагы болгон
Орооным күнүн байызын!
Амыр-энчү маанызы болгон
Адабыс узак јажазын!
Эне чилеп, өскүрген партиябыска,
Колхозчылар, бистинг күндубис болзын!
Ойгор ада Сталин
Чактын чакка эзендик болзын!—
Јыргал сөзин айдарда,
Опчозы экиндиү колын чапты.
Председатель турала,
Сүүнчилү јуунды мында јапты.
Күн чыгыжы тандакталып,
Потпушта пөтүктер үн алышты.
Колхозчылар јуунван таркагылап,
Јаркынду тандакка удур басты...

1947 — 1950

..

БРИГАДИР ЛИНЖИЛЕЙ

Бригадир Линжилей јаланга эргелеп,
Суунчилу јуреги токунабай чыкты.
Јалбайган јаланг ого куунзеп,
Бойыныг јаражыла мызылдап уткуды.
Талай толкузындый јайканып, эбилген
Алтындый саргарган аш энчейет.
Кунниг чогы оны эркеледип,
Јаркындалып, белинде бијелейт.

Аш ару... койу да, бийик тужумду,
Серуун салкынга јенял шылырайт.
Бригадир Линжилейди торбонзип, уткуп,
Нени де араай ого шымыранат.

Тиру мажакты колго тудунып,
Бригадир кызычак оны ајыктайт.
Костори ырысту—бойы манзаарып,
Јаскы кундерди сагышка алынат.

Чыкту јердин кыртыжын антарарга,
Кыра ижин бригадир баштаган.
Кускиде тужумду аш аларга,
Јаан молјуны бойына алынган.

Алынган молјузын комсомол—бригадир
Торбли алдында ак-чек будурди.
Онын эрчимду ижин керелеп,
Уур мажактарла јалан буркелди.

Јиит колхозчылардын кожонунда
Линжилейдин тузалу ижи макталат.
Јаранып оскон алтындый аш—
Комсомол кыстын ажы деп адалат.

Ырыс

Ырызыг сениг неде?—деп,
Нөкөрим менен сураза,
Мен мендеп,
Онын колун бек тударым.
—Мениг ырызым
Комсомол билемде!—
Бастыра үнимле
Оморкоп айдарым...
—Комсомол,—
сен мениг ырызым!
—Комсомол,—
мениг күүнзеген күүним!
Сен менин омок жүрүмим,—
Мен сениг
Ырысту членин!
Сениг адынды мен уккамда,
Ол жегүнин кычырузына бодолот.
Мен качан да сениг рядында—
Жит жүрүмим сүүмжиле толот.
Жаркынду ордендер маанында
Сениг ийде кучинди көргүзөт.
Төрөл Советтик болоттой гранында
Ырызыбысты коруурына
албаты иженет.
Албаты жүрүми там өңжүгип,
Улу планыбыс жөнүлү бүдет.
Комсомол—
мениг жүрегимдин жалбыжы!
Көрзөң,
Төрөлибис жаранып
чүмделет!

Бистин башчыбыс—
ойгор кижн

Сени макка, Јенулерге апарат.
Сен—албатынын ижемчизи
Билен сенин кувун ле јаанайт.

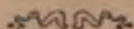
Комсомол,—
сен менин ырызым,

адын меге ийде кожот.
Јенулерге бисти Сталин баштайт,
Мен сениле качан да кожо!

... Ырызын сенин неде?—деп,
Нокорим менен сураза,
Комсомольский билетти
Колымда бек тударым.

—Менин ырызым
бу билетте!—

Бастыра јурегимнен
омок айдарым.

БААТЫР ЛЕНИН.

Эки өбөгөн—Сазнай ла Санабай—колхозтын уйларына жылу кажаган жазап турдылар. Кенетийин ыраакта көп балдардын кожоны угулды. Өбөгөндөр бажын көдүрүп көрзө, жолло пионерлердин отряды келетти. Санабай малтазын туура салып койоло, тоормошко отуруп, оларды аяктай берди. Онын сонында ол, көзин отрядтаг албай, күлүмзиренип айтты:

—Бистин балдарды көрдин бе, Сазнай! Кандый жакшы жүредилер! Торт көрөргө дө сүүчилү. Бис эку кичивекте олардын жүрүмдүй жүрүмди түженип те көрбөгөнис.

Сазнай ижин база токтодып, ого коштой отурала, куучындады:

—Айтканын чын, Санабай. Бистин жүрүм ийттин де жүрүмнөн коомой болгон. Мен жети жаштаг ала меес арка сайын өдүк жок жүрүп, Торжун байддын койлорун кабыргам, эмди десе бистин жети жашту балдар ончозы школго барып, бичикке үрөведилер. Онон артык не керек? Уренгилегей. Алдында бичикчи кижин жаан жамылу болотон. Бистин балдар үренип алза, байла, база кандый бир жаан жамылу улус болор...

Санабай кенетийин бажын жайкап, онын калганчы сөстөрүн жаратпады:

—Эң баштапкы учур ол эмес, өбөгөн. Ончозын үределе, жамылу этсе, канча жамылу болотон? Мен бодозом, мында база бир учур бар: бичик кижиге сагыш кожот, санаа кийдирет деп улус айдыжат Онызы чын эмтир. Бичикчи улусты көрзөн, кандый керсү, сагышту улус. Бистин балдар үренип алза, олардый ок болор. Ончо улус жакшы бичикчи болзо, өбөгөн, жүрүм-жадын да башка болор. Онын учун бистин башкаруу балдарды бичикке үредет. Мен бодозом, ондый.

Сазнай увчукпады. Санабай бир кезек кандый да санаага түжүд, онон терен ушкүрүп ийеле, база куучындады:

—Эх, Сазнай, Сазнай! Бистин өткөн өйис узай берди, келер өйис жууктай берди, санаа-сагышты дезе, эку житире алынбадыбыс. Кече мен эгирде иштен жанып барзам, эмегеним аш-курсак белетегелек эмтар. Мен, алдындагы ла чылап ого кизирт эдеримде, уулымнын уулчагы Ким меге кенетийин адылып чыкты. „Уй кижиге эмдаги өйдө кизиреер жан жок“,—дейт. Мевин эди-каным торт жуурыла берди. Ол ондый сөстөрди кайдан уккан? Байла, бичиктен кычырып алган болбой кайтсын. А төгүн эмес, чын сөстөр. Сананып көрөр болзон, уй кижиге эмес пе? Бис дезе, озодо оморды жектеп, кижиге бодобойтоныс. Жок, Сазнай, эмди башталган уйе улус башка бүдүмдү улус болор. Сагышту да, керсү де, бис экуден аайлу да болор. Омор бичикчи боягонынан ондый болор. Чын айдадым ба, өбөгөн?

—Чын, чын,—деп Сазнай жөпсвинди.

Кызыл маанычактары ээзинге араайынан жалбырап, пионерлердин отряды жууктап келетти. Омордын жараш, унгур кожонунун сөстөри өбөгөндөргө иле угулды. Бу пионерлердин кожонун Санабай алдында Кимнен угала, сөстөринин жаражына кайкаган. Эмди де ол таныш кожонды угуп, күлүмзирене берди.

Отряд өбөгөндөргө жууктап келерде, балдар жангыс унле кыйгырдылар:

— Э—э, таадактар, бисле кожо барактар!

Санабай каткырып, колыла жангып, айтты:

— Эйт, слерге кем жедежетен? Бисле кожо слерге кункчыл да болор.

Пионерлер кокыр, каткыла көндүре өттилер. Бир пионер кайра бурулала, Санабайга кыйгырды:

—Таадак, энирде бис слерге чөрчөк угарга келерис!

—Келеер, келеер, жангы чөрчөк айдарым,—деп Санабай жөбин берди.

Энирде онын айнылына толо балдар жуулдылар. Санабай жаан чөрчөкчи болгон. Жакшы чөрчөкчи кижиге озогыда жакшы жүрүм көрбөйтөн. Санабай да жакшы жүрүмдиге көрбөгөн. Ол бойынын чөрчөктөрүн жокту улуска куучындайтан. Же Торжын бай тудушла онын жолына туруп, Санабайдын чөрчөгүн угарга жуулган улусты таркаттырып туратан. Ол тушта Санабайга мындай санаа кирген: жокту улус бичикчи болзо, кайдар? Ол чөрчөктөрүн бичикке салып, жоктуларга таркадар эди. Же бу санаа бир катап келеле, ундулып калган. Эмдиге өйдө онын бир тушта сананган

санаазы бутти: онын чөрчөгин уулынын уулчагы бичиктен кычырып берерде, ол сүрекей тыг сууvgен. Эмди Санабай бойын кереги жок эмес, сүрекей керектү кижиге бодоп жүрди. Онын кереги—озоги алтай улустыг жүрүм-жадынын, олордын байларла, жайзагдарла тартышканын јииг балдарга куучындаары болды. Ол жүрүм улустыг чөрчөгинде айдылган. Онын учун Санабай чөрчөктө төгүн сөс жок, ончо чын деп бүтпес улуска кизиреп чыгатын. Онын учув ол чөрчөктөрин жагы өскүримге кичееп куучындайтан. Бүгүн ол балдарга жокту Анчы керегинде чөрчөкти куучындады. Бу чөрчөкти балдар бичиктен де кычырган болгон. Је олордын кемизи де „билерис“ деп айтпады. Санабайдан ол чөрчөкти олор укпаган, Санабай кирелү чөрчөк куучындаар кижиге лезе кайда да жок. Качан балдар тым отура берерде, Санабай табылу, эптү сөстөрлө Анчынын озогы жүрүмин куучындап баштады. Онын кезик чөрчөктөри сүрекей каткымчылу болотон. Авчадала, Тастаракай калжу байларды, каандарды токтогонун Санабай куучындаганда, эмезе те-век Јелбеген кандый бир түбекке түшкенин айтканда, балдар кайра жыгылып, көстөринен јаш тоголонып чыкканча, каткыратан. Је бүгүнгү чөрчөк каткы чыгарбады. Анчынын жүрүми сүрекей уур болгон. Анчы бир катап андап барала, киш өлтүргөн,—онызын бай блаап алган, экинчи барала, тийиндер адып экелген,—онызын жайзаг ла темичи блаап апарган; учында бала-барказы ла эмегени оорый берерде, кам жагыс адын ла уйын јип салды. Ончо јөөжөзив алдырткан жокту Анчы Алтайна тенип жүре берди. Учы учында ол бийик кырга чыгала көрзө, кырдын бажында улу јаан баатыр турды. Ол баатыр Алтайда жоктуларга алтын тагдак јарыткан, Алтай јеринде ончо жайзаг-байларды јоголткон эмтир. Ол улу баатыр жокту Анчыга жагы жүрүмге жарык јол ачып берген.

Балдар бу чөрчөкти кыймыктанбай, кичееп тындап отурдылар. Је Санабай бу тужына куучындап једерде ле, онын уулынын уулчагы Ким кенетийин айтты:

—Бис ол баатырды, таада, билерис. —Ким түргөн тура жүгүреле, бойынын бичигив алып, таадазына Лениннин портредин көргүсти:—Таада, көр. . . Ол баатырдын сүри бу.

Санабай бичикти колго алып, портретти ајыктап көрөлө, јылу күлүмзиренди. Онын кийининде портреттин алдындагы сөсти уулына сабарыла көргүсти:

—Бу не деп бичилген?

Ким бичилген сөсти үйелеп кычырды: —Ле—вин... Бу баатырдын ады, таада.

Санабай бажын жагып айтты:

—Уккам, уккам. Мен онын адын жагы ла айдарга санавгам, сен дезе озолоп ийдин. Айдарда, онын ады слердин бичикте бар туры ине. Якшы, якшы.

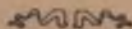
Ким таадазына олордын үредучизи Ленин керегинде куучындаганын куучындады. Айландыра отурган балдар олор куучындап турган эмезине күйүнип, Ким ундуп божоткон сөстөрдү жагыс үнле кожуп, айдып турдылар. Санабай онын алдында отурган суркураган көстү, керсү сагышту, кеен саваалу балдарды угуп, тың сүүнип күлүмзиренип отурды. Олордын жүрүми де якшы, куучыны да жараш угулат.

Санабай алдында жокту улустын балдарына туштаганда, жүреги ачуркап, тың жуурылып, көстөрине жаш келетен. Ол балдардан туура мендеп баратан. Эмди дезе бу балдардан качан да айрылбагадй. Олорло коштой отуарга сүрекей якшы. Же бозом энгир кире берерде, онын карыган эмегени Тайна ого адылып чыкты:

—Сен эртен школго баратан балдарды не тудадын? Јанаар, јанаар...—деп ол балдарды сүрди. Санабай балдарды, јаан айылчыларды чылап, үйдежип чыкты. Олор овчозы тышкары болордо, Санабай жылу, јымжак үвиле айтты:

—Слер баштактанбай, якшы үренеер, балдар. Баатыр Ленин ончоорго көп үрензип деп јакыган.

Карануйда балдардын жүстерин Санабай өбөгөн көрбөгөн дө болзо, онын сөстөри тегин јерге барбаганын јакшы билип турды.

УЙКУ КЕЛБЕС ТҮН.

Күски түн. Оок жанмыр көзвөккө тийип, шилиден тайкылып, жерге табышту тамчылап турала, токтой берди. Салкын кунукчыл шуулап, көзвөкти токулдадат. Эмдиге уйкугап болбой жаткан жети жашту Кичеемкей түниле жанып бараткан куулардын табыжын удаан угуп жадала, кара көзүн жумуп, жуурканла буркенип алды. Туранын ичинде тым болды. Улус ончозы терең уйкуда жатты.

Эртен школго баштапкы ла катап баратанын Кичеемкей сананып, жүзүн-жуур савааларга бастырып жатты.

Кичеемкей жаан школдын эжигин ачып, партанын кийинине отура берер. Үредүчү доскодо солун букваларды бичип, балдарга жартап айдып туру. Энезинин садып берген сумказынан ару тетрадьты Кичеемкей чыгарып алала, букваларды ару, жараш эдип бичип отурды. Бирде бойынын школ жаар баратканы көзине чокум көрүнип келет, бирде дезе, кара өндү жараш сумказы көрүнөт... Ол жуурканды ачып, көзвөкти токулдадып турган салкынды тындап жадала, уйкугап калды.

Түжинде база ла ару тетрадьни, үредүчини, балдарды, жагы сумказын көрди. Күзүни шыгырап, урок божоды. Кичеемкей букварин сумказына сугуп алзла, айылы жаар сүүнчилү жүгүрди. Жолдо баштак уулчактар онын сумказын блаап алдылар. Ол сумказын олордон блаажып, кыйгырып ийди:

-- Букваримди бер! — дейле, кенетийин орыннан антарылып, жерге келип түшти. Жерге бажы тыг тийгенине ойгонып келеле, тура жүгүрди.

Күн чыгып калган, тышкары куштар калактажып, көзвөктин бажында боро кучкаштар чуркуражып жүрди. Айылда кижи жок эмтир. Кичеемкей бажын жаба тудунып, сумказын илүде турганын көрүп ийеле, көзине бүтпей сумказын илмектен алып, оны кодорды. Энезинин берген букварин, ручказы ла карандаштары ончозы сумкада эмтир! Ол токунап алала, бажынын сыстап турганын жапы ла сести.

Удабай ла энези турага кирип келди.

—Мылчага от салып койдым, якшы јунунып алала, балдарла кожо школго барарын.

Школ бир богочы ажыра болгон. Оңдо эки колхозтын балдары үренип, јадатан интернат төзөлгөн.

—Је мылчага баралык. Мендеер керек, балам, балдар ончозы тал түштин кийининде барып јадылар,—деп энези Кичеемкейди мендетти.

Кичеемкей сумказын јуктенип, кайыжын тыңгыдып алды.

—Бу мылчага барып јадала, сумкала нени әдерге турын? —деп энези чала кату айтты.

—Кем-кем алып алза!—деп Кичеемкей комудалду айддып, сумказын чечпей, оозы бултулып калган турды.

—Је, је баралык,—деп уулынын сумказыла айрылыжар күүни јогын энези сезип ийеле, күлүмзиренди.

Энези изү мылчага изү суула Кичеемкейди јунуп, айтты —Бичикке үренетен кизи ару јүрзе якшы! —Энези изү суула уулчактын арказын јуварда, Кичеемкей тиштерин тиштеви, „бичикке үренетен кизи ыйлаза, уят болор“ деп сананып, бек тудунып отурды.

Мылчадан келеле, Кичеемкей соок чегенди аайы-бажы јок ичип алды. Оның карындаштары аказынын кайдаар да барарга турганын сескилеп, оның көстөрүн албай турдылар. Кичеемкей соок кара көстөриле балдар јаар кылчайып көрөлө, сумказынан букварьды чыгарып алала, листтерин ачып, —Бу ат, бу—куча, бу—киске,—деп көргүзүп, бойы дезе, нөкөрлөрүн көзнөк ажыра көрүп, сакып турды.

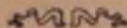
—Кихе!Кихе!Ких х... — деп өки јашту карындажы сүүнип, букварьды колынан божотпой турды.

—Балдар келип јат, —дейле, энези уулына кичинек баштыкты јүктеп, шыйдып турды.

—Јакшы үрен, балам, баштаытанба, —деп энези уулын јакып, эжиктен үдешти.

—Кичеемкей, сен белен бе?—деп балдар оның сурап, ончозы омок каткырыжып, күски јолло богочы јаар ууландылар.

Балдардыг ортозында бирде көрүнип, бирде көрүйбей бараткан кичинек сынду уулынын кийининен ары энези удаан көрүп, күлүмзиренип турды.

КАРА-ТААЖЫ КЫС

(Чөрчөк.)

Көө тайгавын колтыгында,
Көк талайдын жаказында,
Чобрала жапкан чадырлу,
Көө кара эчкилү
Кара-Таажы кыс бала
Алдыван бойу журтап жатты.
Ада-энези олјодо өлди.
Эмдиге јетире јадарда,
Эжигивен ийт кирбеди.
Күчи кожулганча јадарда,
Айылдап кижиге келбеди.
Чобра чадыр эжигивде,
Айры агаш чакызында
Көө кара эчкизи турды.
Сааган сүди эм болотон,
Алкы бойы ат болотон,
Југурук кара эчки болды.
Сааган сүди талай кепту,
Алкы бойы тайга кепту,
Јайандап эмди базап јүрет.
Јетен айры мұзи
Тенери көгін эреп турат.
Јетен кулаш куйругы
Көк Алтайды јалмап турат.
Эки айры туйгагы
Јер кыртыжын кодорып,
Тенери өрө чачып турды.
Јанмарагы онын болзо,
Тенерининг ак булудын
Ары-бери јалмап турды.
Кара Таажы кыс бала

Күн жаркыны кеберлү,
Коо кырлан тумчукту,
Кош аркадый кирбиктү,
Будун килин кабакту.
Жетен жүзүн тамзыкту,
Алтан жүзүн курсакту
Аскан ажы аштан тату,
Омок бойы журтап жатты.
Тандакталып тан адарда
Күн алдына туман туруп,
Күннин көзүн бөктөп ийди.
Күннин көзи бөктөлгөндө,
Ай карагуй түн кирерде,
Жетен тайга ары жанында
Тибирт-табырт угулды.
Жер тенери күркүрегендей,
Жер Алтайдын тибиртиндей,
Ачу-корон кыйгы чыкты.
Көө кара эчки десе,
Сол кулагын солой салып,
Оң кулагын олой салып,
Эмди мында тындап турды.
Кара-Таажы кыс бала
Көрүп турар болгожун:
Кара тайга колтыгынан
Кыйгы кыпкы божоткон,
Боро туман борлодып,
Кара тозынды кайнадып,
Бир баатыр келип жадат.
Борбый эмчектү боро беени
Тудуп мокоп жүрген эмтир.
Тееп келген жеринен
Тебирдий жер үзүлгөн.
Базып келген жеринен
Баспактый таш одылган.
Малчы-кара баатыр
Жетен кулаш жес армакчыны
Сол колына тудынтыр,
Борбый эмчектү боро беени
Жылдык жерден сүрген эмтир.
Көк талайдыг белтириве,
Көө тайганыг колтыгына,

Тозыл келип боро беезин
Јук арайдан тудуп алды.
Кара-Таајы кыс баланын
Чобра айылын көстөп келди.
Айры агаш чакызына
Боро беени буулап салды,
Айылдап келген баатыр киж
Јаман-чобра чадыр айлдын
Јарчаа эжигин ача тартып,
Эмди мында кирип келди.
Кийис бөркүн ушта тартып,
Кара-Таајы кыс баланы
Көргөн бойн эзендешти,
Чобра чадырдын улазына
Турган јерине отура тушти.
Кара-Таајы кыс бала
Баатырды көрүп, чочый берди.
—Эзен, эзен, акым!—деди.
Кажы Алтайдан келдеер?
Кажы јерге атавдаар?
Кандый каанвын балазы эдигер?—деп,
Кара-Таајы сурап турды.
Атту-чуулу Кара баатыр
Карузын капшагай айдып турды:
—Јети тайга ажузын ажып,
Јетен талай кечүзии кечип,
Бай Бүлүтүй Саду каанвын
Алтайынан келген эдим.
Койлоп јүретен—койчы эдим,
Малдап јүретен—малчы эдим.
Бай Бүлүтүй Саду кааннын
Мал малдайтан јалчызы,—деди.
Борбый эмчектү боро беени
Тудуп бер деп айбылаган.
Јердин үстин айландыра
Јети ковок сүрген эдим.
Аштабаган бойым аштадым,
Арыбаган бойым арыдым,—деди.
Оны уккан Кара-Таајы
Отурган јеринег туруп келди,
Төрт кулакту күлер казанды
Ар јалынга јайа салды.

Айылдап келген баатырга
Устү жуулу көчөзүн
Алтын аякка уруп берди.
Семис малдын эдинен
Күлөр табакка салып берди.
Айылдап келген айылчы баатыр
Кыстын берген солун ажын
Амзап, вчип отурды.
Курсак ичкен Кара баатыр
Кара-Таажы кыска айтты:
— Салган ажаар тату болтыр,
Айткан сөзөөр өдү болтыр.
Сүреен жакшы аш жидим,
Күндүлү сөзим айдадым.
Устү-жуулу аш жидим,
Аштаган бойым тойындым.
Алкыш сөстөрүн айдала,
Сүүрү чадыр айыл эжигин
Ийивиле ачып, чыга берди.
Жетев кулаш күлөр тискинди
Айры чакыдан чече таратты.
Атту-чуулу боро бееге
Түргөн минип, отурып алды.
Бай Булуттуй Саду кааннын
Алтайын көстөп уча берди.
Келген изи артып калды,
Барган изи жок болды.

* * *

Саду кааннын Алтайна
Койчы баатыр жедип келди.
Бай Булуттуй Саду кааннын
Баатырларын көрөлө,
Жылдык жерден кыйгырды,
Айлык жердег кышкырды:
— Көб тайганын колтыгында
Көб кара эчки малду
Кара-Таажы кыс жаткан.
Ого айылдап жүреле,
Аштын жакшызын амзадым,
Аштаган бойым тойындым.

Байдын малын малдабазым,
Байга жалчы болбозым,
Таажы кыска баратам,
Оныла кожо журтайтам!
Оны уккан Саду каан
Айры жаагын чайнанды,
Ачу-корон кыйгырып ийди,
Ама-томо сыгырып ийди.
Жер үстиндеги жетен кезер
Текши жуулып келгиледи.
Алтай үстинде алтан баатыр
Бастыразы мында келгиледи.
Жетен түнгей жайзандар,
Алтан түней баатырлар
Саду кааннын алдына
Мында келген турдылар.
Тизе бүктөп отургылады,
Тили жайнап сурагылады:
—Ады чыккан каавыбыс!
Жолы чыккан кезерибис!
Өлөр салым болды ба?
Өзөр салым болды ба?
Кыл тырмакту Арлан-Тарлан,
Бөрүлөр өңи көрүнди бе?
Курч жыдалу алып кезердин
Баатыр жүзи көрүнди бе?
Ненин учун кыйгырдыгар?
Не учурлу алдырттыгар?—деп,
Эреп-жайнап сурап турдылар.
—Ады чыккан баатырларым,
Жолы чыккан кезерлерим!
Менин сөзимди угыгар,
Алты күнге сакугар,—деп
Саду каан айдып турды.
Көб тайганын колтыгында,
Көк талайдын белтиривде,
Көб эчки мал азыранган
Кара-Таажы кыс бала
Жаныскан журтап жадыры.
Сааган сүди эм болотон,
Турган бойы ат болотон
Кара эчки атту дежет.

Кара-Таајы кыс бала
Жердин алдын жеектеген
Јетен кааннын јолын билер.
Алтай тўбин акалаган
Алтан кезер јерин билер.
Ўскўс Јаткан јангыс бойы
Суртулдаган кыс,— деди.
Аскав ажы тату танма.
Айткан сўзи ъду танма.
Овын Алтайына барып келедим.
Алты кўнге јепсенигер.
Онойдо айткан Саду каан
Семис сары јоргоны
Турген-тўкей ээртеди.
Ак кўбўн токум салды,
Кара куйук кејим салды,
Кўлер темир ээр салды.
Толгомолу куйушканды
Толгой тудуп јылдырды.
Тўш колону гўртўн колон.
Алын колону алтан колон.
Јус колонды толгой тартты,
Јорго сарыны ээргеп алды.
Алтан чечекти ўзе тартып,
Арајан эдип таптады.
Јетен чечекти ўзе тартып,
Коројон эдип таптады.
Терек бурин жула тартып,
Тере тажуур эдип алды.
Кайын бурин жула тартып,
Кара тажуур јепсеп алды.
Суунын тажын тоолойло,
Мўнўн акча карманданды.
Туунын тажын тоолойло,
Алтын акча карманданды.
Јетен чарды ълтўреле,
Тизип алып артынды.
Тўртўн врик ълтўреле.
Таарга салып бўктўрди.
Саду каан болгожын
Сары јоргозын бура тартты.
Кўў тайганын колтыгына,

Көк талайдын жаказына
Атанып ийбей эмди кайтты.
Көө тайганын бажына
Минген ады сары јорго
Салкын кептү учуп чыкты.
Јетен айры көк талай
Үч буктелген кайнап јадат.
Мун толыкту көө тайга
Үч уйелу мында турат.
Чобра айылдын эжигинде,
Айры агаш чакыда
Јети јашту кара эчки
Текпелјип турганы көрүвди.

* *
*

Сары јорго атка минген
Бүлүтүй Саду кааннын
Саванган кара сагыжын,
Салкын ошкош јорыгын,
Өчөп-ченеп келгевин,
Өлтүрер деп саванганын
Кара-Таајы кыс бала
Билбес јерден билип отурды.
Сүүрү чадырдын түнүгинен
Јүлүнче ышты бурладып ийди.
Тогус кулакту чой казанды
Арайынан алып, отко салды.
Тогузан јүзүн курсактарды
Тамзыктаг кожуп кайнатты.
Аткан огы таштан јанбас,
Айткан сөзи бийден јанбас
Саду каан баатыр дезе,
Айылга кийдире базып келди.
—Эзен, эзен, кызым!—деди.
Амыр, амыр, балам!—деди.
Кара-Таајы кыс бала
„Эзен“ деерде эмди айтты:
—Эзен болзо, эзен ле болгой
Бала аайын билбейдим.
Амыр болзо, амыр ла болгой,
Алды-кийинин көргөй.—деди.

Оны уккан Саду каан
Лабызап келип отура берди.
Жетен жүзүн курсактарың,
Тере тажуурда аражаның,
Алтан жүзүндү тамзыкту ашты,
Алтын тажуурда аракызың
Алып, мында тургусты.
—Кара тайга адам болгон,
Кара талай өнөм болгон.
Канча жылга жадарымда,
Кара жаңгыс бойым болгом.
Айлу күндү Алтайдан
Алтын тонду баатыр кижин
Акту жерге төрөөним деп,
Айылдап келерин билбедим,—деп
Кара-Таажы айдала,
Саду каанның тажуурларың
Сабарлу колдорула бектеп тутты.
Төр бажына өкелеле,
Алты кырлу алтын чөчөйгө
Бир чөчөйдөн ура тартып,
Бий кижиге жегирип келди.
—Аш ээзин тавыбас,
Баш меезин таныбас.
Бойыңар да өкөлгөн болзоор,
Амзагар деп айбылады.
Саду каан алган бойы
Тубине жетире јудуп ијди.
Алтын чөчөйдү ойто алып,
Кара-Таажы кыс бала
Бир чөчөйдү уруп ичти.
Бий кижиге мынайда айтты:
—Ак малдың суди эмес,
Ак чечектин сөлөөзини болтыр.
Амадап өкөлгөн аш эмес,
Корон кошкон неме эмтир.
Нени санавып келгенигерди
Аракы, байла, айдар болбой.
Кару куучынды айткан бойы
Отко салган күлөр казаннан
Семис өттү көчөзин
Саду каанга уруп берди.

—Бистин курсакты жигенде,
Жаман кижинин тили ажатан.
Колын, будын ашка тийдирбей
Коркушту чебер жйтен,—деди.
—Кöб кара эчкинин
Сааган суди ондый ба?
Кара-Таажы кыстын
Салган ажы ондый ба?
Онойдо Саду каан айдала,
Сары тепшини алала,
Оозына көнкөрө тудуп ийди,
Колын этке тийдирбеди,
Эттин жаан сөөктөрүн
Оозынан быркырып ийдя.
Кичинек деген сөөктөрүн
Тумчугыван быркырды.
Овы көргөн кыс бала
Саду кааннын өкелген ажан
Көдүрө кожо ичишти.
Бай Бүлүтуй Саду каан
Семис адына минип алып,
Бийиркеч Алтайына једип келди.
Ачу-корон кыйгырды.
Алтан түней баатырлары
Ак јаланга јуулды.
Кара-Таажы кыс баланы
Тирүге олјолоп алар,—деди.
Кöб кара эчкизин
Тирүге тудуп алар,—деди.
Алтайыбыска экелип,
Аш јакшызын јазадар.
Тамзыкту курсак астырар,—деп,
Саду каан јакарды.

* * *

Кара-Таажы кыс бала
Көрүп отурар болгожын,
Ай алдына ачу туман
Кайнаганы билдирди.
Күн алдына кою туман
Борлоп чыкканы көрүнди.

Айдыг алдын тумандаткан
Ат тыныжы ол болды,
Куннин алдын тумандаткан
Эрлер тыныжы ол болды.
Язда мизи јыш аралдый,
Улду мизи уч тайгадый,
Јалан туней черулү,
Саадакту албатылу,
Куу тумандый черулү,
Курдак тагынган баатырлары
Коо тайганын бажына
Тогус кунге улай-телей,
Јергелей базиц, чыгып келди.
Кара-Таажы кыс бала
Корбос јерден коруп ийди,
Билбес јерден билип ийди.
Коо кара эчкинин
Ай кулагы тенери чийди.
Айры колы јер чапчыды.
Јер кыртыжын тенериге
Чыгара чачып тепкиледи.
Азу тижин кајырадып,
Ачу-корон бышкырып,
Айры муузун чакыга кайрап,
Ары-бери баскындап турды.
Кара-Таажы кыс бала
Олорды коргон бойы
Оро коргон косторин
Томон корбой отурды
Томон коргон косторин
Оро корбой отурды.
Кунге куйбес кунен таштый,
Отко куйбес оло таштын
Аайын билбей отурды.
Коо тайганын бажында
Саду кааннын баатырлары
Ачу-корон кыйгырды,
Ама-томо сыгырды.
—Кара-Таажы кыс бала,
Узун јелен кезерис!
Уйгур јуртын чачарыс!
Кыска јелен кезерис!

Кызыл тынын кыйарыс!
Жаныс эчкинле азыранарыс,
Акту бойынды кулданарыс.
Адыжатан огын бар ба?
Биске айдар сөзин бар ба?
Мыны уккан кыс бала
Уйкудан ойгонгон немедий,
Улу тынала, тура жүгүрди.
—Кара эчкини олгөнчө,
Кааннын малына кошпозым!
Акту бойым олгөнчө,
Каанга жалчы болбозым!
Ондый сөсти айткан бойы
Алтан кулаш агаш тишти
Ала койып тудувды.
Жетен кулаш темир кааргышты
Отко кызыдып сулады.
Кара эчкизин бура тартып,
Салбырап калган токум салды,
Талдан эткеп ээр салды.
Тал колонун чалны тартты,
Жумуртак куткунун буулады.
Кара эчкизин капшагай мишип,
Саду каанын черүлеринен
Жалтаубай, удуря желип чыкты.
Алтын товду алыптары
Ат үстивен аткылады.
Күлөр тонду күлүктеря
Күчүркеп келип жуулашты.
Кара эчкиге тийген окторы
Ташка тийгендий тайкылды.
Кара-Таајыга тийгени
Мыска тийгендий мыйрылды.
Саду кааннын черүлерин
Агаш тишле тизе сайып,
Күрөң тайганын күн чыгыжына
Керип кадап тургусты.
Саду кааннын аттарын
Темир кааргышла өткүре кадап,
Ада тайганын ай чыгыжына
Керип, кадап салбай кайты.
Мынайып адыжып, жуулажып турарда

Кара эчкизи өлүп калды.
Арткан жангыс ол бойы
Алтайына једип келди.
Јууга келген баатырлардан
Тогус кижиге артала
Кара эчкинин эдин
Кайнадып соныркап јигиледи.
Јиген јерине тили ашты,
Тизелери бүктелип јыгылды.
Атту-чуулу Саду кааннын
Јендиргени бу болды.
Кара-Таајы кыс бала
Јаан јенүни мында алды.
Чобыра чадырында јадала,
Мынайда соодоп кожондоды:
— Чагаан јеек јыландардын
Бажын кескен мен кандый!
Јалавып келген ачап байдын
Јуртын чачкан мак кандый!
Корон тилдү јыландардын
Баштарын кескен мен кандый!
Коркудып келген бай баатырдын
Јуртын чачкан мен кандый!
Амадаган онын адазы јок,
Азыраган онын энеси јок,
Кара жангыс малду болгон.
Баштап келген айылчызы
Кундулү сөзүн айдып јанган.
Экинчи келген айылчызы
Сүрекей тойып, јыргап барган.
Јуулажарга келгендерин
Ончозын јенип ол чыкты.
Азыраган адазы учун,
Эркелеген энеси учун,
Өчөп келген Саду кааннан
Артыктудан өчүн алды.
Тил билишпес албатыны
Јеектеген кааннан айрыды.
Кара-Таајы кыс бала
Ўргулјинин уч үйеге,
Төрбөлјинин төрт уйеге
Алкадып, мактадып јуртай берди.

Литературный јазганы И. Кучияк

АРГАЧЫ ЛА КҮЈҮРЧИ

(А л б а т ы н ы н ч ө р ч ө г и.)

Кырлу сывду Алтайда,
Кеея жараш јерлерде
Күјүрчи ле Аргачы деп
Эки-кижи јуртап јатты.
Эл ортозында бай болгон,
Эки-јанызын блаап алатан,
Күчтү бөкбзине ижевип,
Күчи јетпес улустарды
Күчиле базып јүретен,
Күрен чарлу Күјүрчи
Куркет-тенек саваалу,
Коомой, јаман кижи болгон.
Артык азыраган малы јок,
Албатыга јаманы јок,
Арга-сүмезиле азыранып,
Аргалу јадын көрбөгөн,
Ак чарлу Аргачы
Ак сагышту кижи болгон.

* * *

Аргачынын арга-сүмезиле
Ачап-сыйап Күјүрчи
Алан кайкап јүрер болды,
Анказы азып турар болды.
Айдып болбос бир күнде
Аргачынын јокту айылына,
Онын јатканын көрөр деп.
Опту Күјүрчи једип келди.
— „Азыраган малын сенин јок,
Айылда јөөгөн јөөжөн јок,

Сок жагыс чарлу Аргачы.
Канайып журтап жадырын? — деп
Аргачыдан сурап турды.
— „Аргамла алты конодым,
Сүмемле сегис конодым“, — деп
Керсү болгон Аргачы
Карузын ого январды.
Куба-ялагаш жоктунын
Кокырлап айтканын ондобой,
Кейлегенин билип болбой,
Күрен чарын минип алып,
Күжүрчи айылына жана берди.
Айылына жанган Күжүрчи
Аргазын таппай отурды.
Аргачынын айткан сөзи
Ач жүрегине кадалды.
Тапкыр буткен Аргачыны
Канайып ченеп көрөр деп,
Канча күнге шуунип,
Калжу керек белетели.

*

Ат жылдын бир күнүндө
Айыл журту Аргачы
Аш-курсактын эбин бедреп,
Айлык жерге атанды.
Онызын уккан жаман неме,
Кара санаалу Күжүрчи
Күрен чарын минип алып,
Күн де болбой жедип келди.
Аргачынын эмегенин
Айыл ичинен чыгара сүрүп,
Алкы-жөөжөзүн блаап алып,
Жаткезине ийде салды.
Алмыстый казыр бойы
Айылга оттон тудуп ийди.
Аргачынын чадыр журты
От-жалбышка көрүнбей барды.
Кызыл оттын ижин көрүп,
Кылыгы жаман Күжүрчи
Сынар козин сыкыйтып,

Сексейип тура мынайда айтты:
— „Сүмелү деген Аргачы
Ондый болуп турган болзо,
Суўру айлын тудуп албай,
Ончо жөөжозин орныктырып албай“.

* * *

Ак сапаалу Аргачы
Аш-курсагын бедренип алып,
Айылына жакып келзе,
Алгая эш-эмегени
Агаштын төзинде отуры.
Аргачынын жокту журты
Агаш артпай күйүц калтыр.
Айыл-журттын ордында
Күл-көмүр ле арткан эмтир.
Айылдан арткан күл көмүрди
Аргачы унчукпай узак көрди.
Адакы-учында өмегенине:
— „Аргачын мынан табар“, — деди.
Айылдын күл көмүрин
Эки капка жууп алып,
Ак чарына артып алды.
Караты каанын айылын көстөп,
Көндүрө турген жортып ийди.
Караты каанын үч кызы
Кырдын ажусында жолыкты.
Кап артынган Аргачыдан
Катап-катап сурады:
— „Кайда барадын, Аргачы?
Капта нени апарадын?
Каскак жерле турген жортып,
Кайкалду нени жажырадын?“
— „Слердин кару адагардын,
Атту-чуулу Каратты каанын
Алтын-мөңүн жөөжозине
Акту бойымнын жөөжөмди,
Алтын-мөңүнимди кожорго,
Артынып апарып жадырым,“ — деп
Сүмелү болгон Аргачы
Сүмеленип карузын берди.

Каавнын энчикпес үч кызы
Алан кайкап угуп алып,
Капта алтынды көрөр деп,
Аргачыны жайнап турды.
— „Каптагы алтын мөнүнди
Кыскавбай биске көргүс!“ — деп
Совыркак болгон үч кыстын
Сыгытту үндери угулды.
Кап артырган Аргачы
Карузын шууп, табынча айтты:
— „Көргүзерге болбос, балдар,
Көргүскежин, менин жөөжөм
Көмүр-күлдүй боло берер.
Каптагы алтынды көрөргө,
Караты каан адагар
Көргүзерге жөп дегежин,
Ол ло тушта көргүзерим“.
Караты каавнын үч кызы,
Кап артырган Аргачы
Караты каавнын айлыва
Кожо ончозы баргылады.
Адазынын журтына једип,
Ардак кыстар амыр јокко,
Каптагы алтынды көрөргө,
Комудажып жайнашты.
Көргүспестин шылтагын угуп,
Көргөнinin учурын ондоп,
Кыстарынын жайнажыва болуп,
Караты каан Аргачыга айтты:
— „Каптагы алтын-мөнүнди
Кыстарга мойношпой көргүзип бер,
Керде-марда кубула берзе,
Куру каларым деп саванба.
Каптарына алтын мөнүннег
Катап уруп бергейим!“
Кап артырган Аргачы
Караты каавнын айтканын угуп,
Јобожый берген кижн чилеп,
Јөптү үвиле айдып турды:
— „Ондый болуп турган болзо,
Овызы меге жөп туры,
Каан кижн јакарганда,

Кыйыжар аргам жок болды".
Каптардын оозун чечип алып,
Кыстарга алтынын көргүсти.
Оны көргөя седеп кыстар
Оны-бажы жок кайкашты,
Ондоп болбой кыйгырышты,
Бойы-бойынан сурашты:
— "Алтын кара болор бо?
Мөнүн боро болор бо?"...
Оны уккан Аргачы
Онтоп-сыктап кыйгырды:
— „Опту-житу кулугурлар!
Онтоп тапкан жөөжөмди,
Ончо алтын-мөнүнимди
Оттын көмүр күли эдип,
Онортып койгон эмтиригер!
Энчикпестер шылтузында
Эрјине-жөөжөм жок арттым,
Эр кижинин сөзүн угуп,
Эн јерде мен калдым!“
Караты каан мыны угуп,
Карам јүреги типилдеп келди,
Алтын-мөнүннен айрыларга,
Ачап колы барынбай турды.
Онызы сескен Аргачы
Онон ары калактады,
Караты кааннын эки кулагын
Кородогон үниле тундырды.
Караты каан эрик јокто,
Керик бойын колго тутты,
Аргачынын эки кабына
Алтын-мөнүнвен уруп берди.
Алтын-мөңүндү эки капты
Аргачы јук ле көдүрди,
Ак чарына коштоп алып,
Айлын көстөп јанып ийди.

* * *

Кара сагышту Кујурчи
Күрен чарын минип алып,
Аргачынын јатканын көрөр деп,
Айабас јанынан јортып келди.

Кереге айылды Аргачы
Качан орто тудуп алтыр.
Канча көп алтын-мөңгүндү
Катап-катап тоолоп отуры.
—“Капка толтыра алтын-мөңгүндү
Кандый жерден алдын, Аргачы?
Кижя кайкаар жөөжөнү
Кандый сүмеле таптыг?”—деп
Күжүрчи күйүнип сурады.
Кара санаалу Күжүрчиге
Карузын Аргачы мынайда айтты:
—„Мени көрбөс, Күжүрчи сен!
Менин чирик айылымды өртөйлө,
Меге сүрекей жакшы эттиг.
Мен онын күйүн жууп,
Каптарга батканча уруп алдым,
Караты каанын айыл-журтына
Каптарды артынып апардым.
Каптардагы күл-көмүрди
Каанын алтын-мөңгүнине
Канча ла керек толуп алдым“.
Оны Уккан ачап Күжүрчи
Онду отуруп болбой барды,
Кийинине шибегеле кадагандый,
Кийис төжөктөн туруп чыкты.
Күркөт-тенек сагыжынан
Күмүш-алтын чыкпай турды.
Күрөң чарып түргөн минип,
Куйун чылап, жортып ийди.
Айылына жедип келеле,
Алган эш-абакайын,
Алкы, эски-саскызын
Айылдан чыгара таштады.
Кереге айлы өртөйлө,
Күл-көмүрүн жууп алды.
Капка толтыра урала,
Күрөң чарына коштоды.
Караты каанын журтын көстөп,
Капшагайлап жортып ийди.
Караты каанын журтына жедип,
Каптарды айылга кийдирди.
Күл-көмүрди жөөжөгө бодоп,

Айылдын ичине төгүп ийди.
Алтын-мөнүнди капшай бер деп,
Караты каанга кизирт этти.
Оны көргөн Караты каан
Айдары жок ачынды.
Темир ошкош шынырт этти,
Тенеридий кизирт этти,
Тенек Кузурчиви айткылады:
— „Алтайдын тенек байы сен,
Айылдын ичин күл этти,
Акту бойымды алтын бер деп,
Айтпас жерден өчөдүн!“
Алып-күлүктөрүн кычырып,
Алаа-тенек Кузурчиви
Ангара тартып чыбыктады,
Арай өлтүрбей отургусты.
Ады болгон күрөң чарына
Айры-тескери миндирди.
Чардын куйругун колына берип,
„Чеберлен“ деп электеп айтты.

* * *

Кара санаалу Кузурчи
Караты каанга чыбыктадала,
Канча күнгө оорып жатты.
Кара санабас Аргачыны
Там ары өштөөр болды,
Табыланып айдынар болды:
— „Акыр! Аргачы, мен сени
Ак-жарыкка бастырбай,
Ак чарыңла жаба базарым!
Алтай жерден ырадарым!“
Калжуурып овойып айдвала,
Күрөң чарын минип алды,
Көөркий Аргачыны өлтүрөргө,
Канча күнгө сүрүжип жүрди.
Аргазын таппаган Аргачы
Арга жокто чарын таштап,
Ак аралга кире конды,
Агаш ортозына жажынды.
Анзыраган Кузурчи

Ак чарды жыга согуп,
 Айлы жаар жана берди.
 Аралдан чыккан Аргачы
 Ак чардын өлгөнүн көрди.
 Аргазын шуу табала,
 Алтайдын каанына атанды.
 — „Караты каан, слер жааным,
 Кабыруда турган малыгарга
 Кара жагыс чарымды менин
 Кожуп салза, канайдар эмеш? — деп
 Караты каанга једип айтты.
 Караты каан сүмени сеспей,
 Карузын Аргачыга мывайда айтты:
 — „Ак чарынды чар јир эмес!
 Ак малыма кожуп сал.
 Акта јурген малга кошсон,
 Ачымчылу керек болбос болбой? “
 — „Кара жагыс чарым менин
 Канча жарышта мөрөй алган,
 Тегин чардын өкүзине турар“, — деп
 Терен ушкүрүп, Аргачы айтты.
 — „Кандый да баалу чар болзо,
 Канча күдүчүвүнн көзине
 Кайдаар да жылыып ол барбас“, — деп
 Караты каан айдып турды.
 Калн кижинин јобан алып,
 Кабыруга Аргачы атанды.
 Ак чарын јуктенип алып,
 Арайдан ла одорго јетти.
 Акта турган чарларды
 Аргачы ончозын жууды,
 Өлгөн чарынын устине айдап,
 Өнөтийин олорго тепсетти.
 Қонгон кийивинде эртенде,
 Өбөгөн күдүчи келерде,
 Өлгөн, тепсеткен чарын көргүзип,
 Аргачы ого адылып чыкты:
 — „Караты кааннын калју чарлары
 Нени эткевин көрдин бе?
 Кара жагыс чарымды менин
 Кабыргазына сүзүп өлтүрдиле!
 Күдүчиге чугулданала,

Караты каанга жүрүп ийди.

„Ак чарыңды чар жүр эмес,

Ак малыма кожуп сал.

Акта жүргөн малга кошсоң,

Ачымчылу керек болбос деп,

Жааным, слер айтканыгар!

Канча чарга турар чарымды

Кардына сүзүп өлтүргендер.

Калак-коккы, жокту бойым

Канайып эмди жадарым?“—деп

Аргачы мында калактап,

Алдаанып көзүнөн жаш чыгарды.

Кату болгон Караты каан

Кайран чарларына килезе де,

Айткан сөзүнөн кайра болбой,

Аргачыга мынайда айтты:

— „Кара жаңыс чарыңды сенин

Кудүчилер көрбөй, өлтүрүп салтыр.

Канчазын ого калактайтап,

Канча бар чарларымнан

Кууниң жеткен эки чарды

Капшагай барып талдап ал“.

Аргазын тапкан Аргачы

Акта турган чарлардан

Ак ла чокур эки чарды

Алаатыбай талдап алды.

Астыкпас тилдү Аргачы

Ак чарды минип алып,

Ак-чокурды јединип алып,

Айлын көстөп жүрүп ийди.

Јуртын көстөп барып жадарда,

Јол ортозында Күјүрчи туштады.

— „Мындый јакшы, семис чарларды

Кандый јердең алдын, Аргачы?“—

Күјүрчи Аргачыдан сурады.

Кара саваалу Күјүрчиге

Карузын Аргачы өчөн айтты:

— „Караты каан деп кааныгар

Өлгөн чардын бирүзине

Тиру чарлардыг экүзин берип,

Јемилте јоктон толуп јат.

Жимекчи бай, танма, сев!
Менин арык чарымды өлтүрүп,
Меге жаан болуш эттин,
Жаныс чардын ордына
Жакшы эки чарлу болдым!
Кур-тенек Кужурчи
Караны актаг ылгабады.
Күрен чарын чыбыктап,
Айлына капшай мантатты.
Айлына жанган Кужурчи,
Айу чылап, казырланды.
Атка бодоп минген чарын
Ачаптанып жыга сокты.
Күрен чарын жүктешип алып,
Караты каанын эжигине жетти.
Караты каан алан кайкап,
Кужурчиден сурады:

— „Өлгөн чарды жүктешип алып,
Боо не керек экелдин?“
Эрмектин учын жетире укпай,
Эдреңкей Кужурчи түргөн айтты:

— „Өлгөн чардын бирүзине
Тирү чарлардын экүзүн берип,
Тегинге ле толуп турыгар деп,
Тенип жүреле, мен уккам“.
Караты каан сүрекей ачынды,
Кукүрт чилеп, кизирт этти.

— „Өчөбөсти өчөдин, танма!
Ондый тенек каан болор бо?
Бу ыйттин сырт терезин
Сыйрылганча чыбыктагар!“ — деп
Караты каан жакарды,
Канча күлүктерин алдырды,
Кужурчини чыбыктады.
Кускун, сангыскан челдебезин деп,
Арай өлбөстөн тынду артырып,
Аралду саска таштап салды.
Арай-терей ондовып келип,
Аамай-тенек Кужурчи
Алтап болбой, энемектеп барып,
Айылына жедип алды.

* * *

Калжу болгон Караты каанга
Кужурчи сурекей чыбыктадала,
Канча кунге турбай жатты.
Кара савабас Аргачыны
Там ары оштдор болды,
Табыланып бойына айдынды:
— „Аргачыны эмди баспазам,
Ак-жарыкта бойым журбезим!“
Коркий Аргачыны олтурерге,
Кырлу-сында Алтайдан
Канча кунге бедреди,
Алтай жерден таппады.
Аргачынын айлына келип,
Акту эмегенин олтуреле,
Айры жолло журе берди.
Аргачын бедренген Аргачы
Айылына жанып келди.
Айыл ичин коруп турза,
Алган эжи олгон жатты.
Локту Аргачы бек тудувип,
Лол аргачын бедреер деди.
Жада калган эмегенин
Жаткан жерине таштабай,
Айылдын эски-саскызыла
Ак чарына ойнорип алала,
Караты каавнын журты жаар
Кочуп барып журуп ийди.
Казыр каавнын айылына
Кос корбодон жедип алды.
Кош-комыв тужуреле,
Караты каан жаар уулавды.
— „Мени бийлеген каавым!
Мен слердин айлыгар жаныва
Кочуп келип журтазам,
Коомой керек болбос по?“ — деп
Кулук Аргачы сурады.
— „Кожо болуп журтагани
Карын жакшы неме эмей!
Жалчы бойы келгени
Жаан кижиге торт эмей! — деп

Караты каан карузун берип,
Карсылдада каткырып ийди.
Көрөр угарга жетпеди,
Качан орто Аргачы
Кааза айлын тудуп алды,
Каалга өжигин жазап алды.
Аланчык айылдын ичине
Агаш казыкты кадап салды.
Коногы жетпей өлгөн эжин
Колтыктап алып, казыкка жаба
Тыныда эмес бектеп алала,
Тирүү кижидий отургузып койды.
Куделиден учук каткандый эдип,
Колына учуктан туттырып берди.
Эжик ачса, ыгылгадый эдип,
Эжиктин тутказына буулайла,
Айлынан туйка чыга конуп,
Караты кааннын эжигине келди.
Кааннын соныркак үч кызы
Кара ышту айылды көрди.
Аргачынын айылына барып,
Айылдап жүрүп келерис деди.
Албаты ортозынан талдаганы
Айылда иштегенин көрөрис деди.
Оны уккан Аргачы
Кааннын кыстарын токтотты.
— „Менин алган эмегеним
Мөндүр кааннын кызы эди,
Меезинде оорулу кижини:
Туура кижини оны көрзө,
Тургуза да өлө берер.
Калак-корон слер кыстар!
Көрөр деп, ого барбагар!
Корояго мени тужурбегер!“ — деди.
Караты кааннын үч кызы:
— „Көрөргө барарыс!“ — дешкиледи.
— „Караты каан адагар
Көрөргө слерге жөн берзе,
Айылдап барып көригер“, — деп
Аргачы кыстарга айдып турды.
Караты кааннын үч кызы
Каан адазына амыр бербей,

Катап-катап сурашты,
 Катап-катап жайнашты.
 Караты каан чыдажып болбой,
 Кыстарынын сурагыва жӧпсинди.
 — „Кыстарга эмегенинди кӧргүспей,
 Каядый веме деп кысканазын?
 Кӧргӧнинен ӧлӧ берзе,
 Катап эмеген алып бербей!
 Капчын уч кыстын бирүзин
 Керек болзо алгайын!“ — деди.
 Калганчы сӧсти жетире укпай,
 Караты кааннын уч кызы
 Аргачынын айлын кӧстӧп
 Аткан октый, жүгүргилей берди.
 Караты кааннын журтында
 Аргачы сагып отурып калды.
 Жаан узак болбоды,
 Уч кыс ээчий-деечий
 Айылга ойто жүгүришип,
 Адазыва айдыжып турды:
 — „Аргачынын алган эжи
 Айылда отурып учук каткан,
 Кирип келген бистерди
 Кӧргӧн бойынча ӧлӧ берген!“
 — „Калак-корон, слер тенектер!
 Кару болгон эш-абакайым
 Канча жылга нажым болгон,
 Качан ортозында ӧлӧ берди,
 Кӧӧркий бойым артып калдым!“ —
 Мыны уккан Караты кааннын
 Кату жүреги эрибеди.
 Канду кӧзи жымжабады,
 Калжу бойы саваркабай
 Карсылдада каткырып турды.
 — „Кара сӧӧктү Аргачынын
 Калак-сыгыдын токтодыгар!
 Кайра жанбас жорыкка оны,
 Кезерлерим, атандыраар!“ — деп
 Канкак башту Караты каан
 Казыр күлүктөрине жакарды.
 Качаш кижиден айрыларга,

Кара сагыш саванып алды.
Коногы жетпей өлөрүн сезип,
Коркубас жүректү Аргачы
Бар сүмезин жууп алып,
Байазынан тын ыйлады:
— „Мөңдүр каан кайын адам,
Мандык-коо кайын энем
Менин бажымды узер туры!
Мени кыйнап өлтүрер туры!
Онызы да неме беги!
Бойымды килеген эмес эмей.
Олжочы болгон Мөңдүр каан
Базатан туры слерди, жааным!
Бала-барка, жөөжөгөрди
Блаап алып, бойыгарды
Боро күлдин артканы эдип,
Боом жерден таштап ийер!
Жорыктап жүрген коjoyмдары
Менде кижиге жогын укса,
Мендеп барып каанына
Маказырап куучындап берер!“
Караты каан мыны угуп,
Кеветийин карузый берди.
Колы-буды тыркыражып,
Кордук жүреги жымырт этти.
— „Же, Аргачы, ийин токтот,
Жаан түбек болгон до болзо,
Жажуурбай, ошон чыгар керек.
Аткан ок жуудан жанбас,
Айткан сөс элден жанбас.
Айдай жараш кичү кысты
Айыл журтына ал“,—деди.
Ойгор болгон Аргачы
Оны угуп жөпсийди.
Караты кааннын кичү кызын,
Кыска берген инже-себин
Кабыра ончозын жууп алып,
Кереге айылдан тудуп алып,
Караты кааннын күйүзи болуп,
Канчын ийит абакайлу
Кожондоп, журтап жадар болды.

Аргачыны өштөгөн Кујурчи
Алтайды керип бедреп јурди.
Акта тургав айылды көрөлө,
Ак сүттен амзап ичерге,
Айылга тужуп кире конды.
Ачап көстү Күјурчи
Аргачыдан сурап турды:
Кавчы жараш мындый кысты
Кайдан алдын сен, Аргачы?
Кереге кийис айыл-јуртты
Кайдан таптын сен, Аргачы?
— „Кал јүректү Күјурчи сен!
Менин карыган эжимди
Калжуурып, тенексип өлтүреле,
Мергендү бойыма јакшы эттин,
Караты каан тирү кыстарын
Өлгөн кижиге толуп јат.
Онон мен толуп алдым,
Онын күйүзи болуп калдым,—деп
Сумелү болгон Аргачы
Сумеленип айдып турды.
Оны уккан Кујурчи
Овду отурбай јүре берди.
Айылына једип алып,
Алган эш-абакайын,
Алмыстый калжуурып,
Акту јерге өлтурип салды.
Күрен чарына коштоп алып,
Караты каанга јүрүп ийди.
Көксинен алып јүктенгенче
Каан кижинин айлына кирди.
Кирген бойынча алдына салды.
Караты каан алан кайкап,
Кујурчиден сурап турды:
— „Күјурчи сен, өлгөн киживи
Кайдарга боо экелдин, уул?“
Калју тенек Кујурчи
Караты каанга айдып турды:
— „Тирү кыстарды өлгөн кижиге
Толуп турыгар слер, кааным, деп,

Жон ортозында уккан эдим.
Слерден тирү кыо аларга,
Слерге эмди келгеним бу!“
Оны уккан Караты каан
Айдарга болбос ачынды,
Ай-тенери бөктөлгөндий,
Айдып болбос чугулданды:
— „Мындый тенек бай кижини
Мынанг озо көрбөй жүрдим!
Мынныг өлгөн кижизин
Мынанг кедери эдигер!
Ачабы тойбос танманы
Ак-жарыкка жүргүспегер,
Алтан катап чыбыктагар,
Алтай жерден ырадыгар!“
Алып күлүктери акалажып,
Ачап Күжүрчини чыбыктады.
Арай өлбөстөн артырала,
Айыл ичиненг чыгара таштады.
Күренг чарга арта салып,
Күжүрчини тагып салдылар.
Бүренг чарды сабап алып,
Көрбөс жерге сүрүп ийдилер.

* * *

Кату болгон Караты каанга
Канча катап чыбыктадала,
Күркет-тенек Күжүрчи
Кара сагыжын таштабады.
Жаман санабас Аргачыны
Жамандап, бойына айдынды:
— „Аргачы танманы өлтүрбезем,
Ак-жарыкка мен жүрбезим.
Таамы жерге аткарбазам,
Талдама курсак мен ичпезим“.
Антыгып туруп айдынала,
Аргачыны жети конокко
Ады арыганча сүрүшти,
Арт-учында тудуп алды.
— „Аргачы, сен неден өлөрин?— деп
Аргачыдан сурап турды.

— „Јети јолдын белтирнде
Арка јердин арчыныла,
Кыр јердин кырчыныла
Өчпös от салып өртöзөн,
Өлбös бойым өлөрим,“ — деп
Өлөр коногын сескен Аргачы
Ой удадып, айдып турды.
Једикпес сагышту Күјүрчи
Јендирбес болгон Аргачыны
Буулап күлүп алала,
Јети јолдын белтири деп
Јерди бедиреп жүре берди.
Јети јолдын белтирине
Једип келген мында турды.
Кайыннан өткен төрт казыкты
Калаптанып бек кадады.
Төддий јобош Аргачыны
Төрт савынан кере тартып,
Төрт казыкка буулап салды.
Арка јердең арчындап,
Кырлу јердең кырчындап,
Күјүрчи тенек жүре берди.
Аргачынын айрылар аргазы
Бу тужында табылбас болды.
Бир де эмеш кыймыктанбай,
Бу кыйында јадар болды.
Авча-мынча болбогондо
Айры өзөктің бажынан
Койу кожон угулды,
Аргачыга жууктап келди.
Аргачы көрүп тургажын,
Кара јорго јакшы атту,
Кара кураган бөрүктү,
Кара булгайры өдүктү,
Кара торко јараш тонду
Кара каанның јаныс уулы
Түрген јортпой келедери.
Ајыктап оны көргөжин,
Он көзи соолып калган
Овдый ла кирелү кичи эмтир.
Оны көргөн Аргачы
Он көзин јумуц ийди.

Кара јорго јакшы атту
Каан кижинин уулы
Катап-катап сурап турды:
— „Кандый бурулу кижин эдин,
Кандый керек эткев эдин?
Күлүдип-тавдырып бу јерде
Ненин учун јадырын?“
— „Јаныс көстү јүрбеске,
Јаан јолдо јадырым.
Јети јолдын белтиринде
Јети конокко јадар болзом,
Ортолоп калган сыгар көзим
Ойто толып, озоозынан
Он артык болор деп,
Ойлу улустар айткан,“ — деп
Аргачы ого айдып берди.
— „Калак-кокый, өрөкөн!
Јаанай берген кижин слер
Јаныс та көстү јүрзеер кайдар,
Јиит, бойдоң меге дезе,
Јек көрүнбей јүрерге,
Јаан учурлу јеригерди
Јайнаттырбай беригер“, — деп
Кара кааннын јиит уулы
Калактап, јайнап сурады.
— „Је, канайдар база сени,
Јиит кижинин бир сурагын
Бүдүрбегенче болбос туры.
Аттан капшай тужеле,
Армакчыны түрген чечеле,
Менин ордыма јадып ал.
Јети конгон кийининде
Јаш тужында соолгон көзин
Мүркүттин көзиндий боло берер,
Мөңкү јажыга өчпөй јүрер,“ — деп
Алтап сүмелү Аргачы
Аамай уулга айдып турды.
Кара кааннын тевек уулы
Кара јоргозынаг түрген тужуп,
Бачымдап Аргачыны чечип ийди.
Аргачы бойынын јаргак тонын,
Айдары јок коомой кийимин

Турганча ла чечип ийди,
Туткаича ла кийдирип берди.
Торт санына кере тартып,
Төрт казыкка буулап садды.
Күжүрчиге өлтүртпес Аргачы
Кара кааннын уулы болуп,
Карчы-терчий кийинип,
Кара жорго атты минип,
Коолодо кожондоп жана берди.
Аргачы барган кийининде
Анча-мынча болбоды,
Арка жердин арчынын,
Кырлу жердин кырчынын
Күжүрчи жүктенип базып келди.
Күлүлү кижинин алдына
Кырчын-арчынан салала,
Кызыл оттоң тудуп ийди.
Кырчын арчын от алыжып,
Кааза чылап, күйүп чыкты.
Кара кааннын амай уулы
Калактап, оттоң сыктай берди.
— „Калак! калак, өрөкөн!
Кара кааннын уулу эдим,
Мени слер өртөбөгөр,
Мени кыйнап өлтүрбегер!
Өлөр коногым жеткелекте,
Өлүмнүн колына бербегер!“—деп
Кара кааннын тенек уулы
Карыккав униле жайнап турды.
— „Э э, Аргачы, ийт таңма!
Боло-боло желеринде,
Кааннын уулы болдын ба?“—деп
Күжүрчи коркушту адылып,
Күлүдеги кижини аярбай,
Кызыл жаагы бултыйганча
Кырчын-арчынды там ла ары
Жалбырада күйдүрип турды.
Кызыл оттын жалбыжы
Кызып келип там тынды.
Кара ыжы өрө чөйилип,
Кара будутка кожулып турды.
Кара кааннын тенек уулы

Көмүрленип күйүп калды.
Күйүп арткан күл-кубалын
Күжүрчи алып собырып ийди.
Базылбас танманы бастым деп,
Амадаган керегеме жеттим деп,
Айлына кайра жанып ийди.

••

Айлына келген Күжүрчи
Амыр отурып болбоды.
Аргачынын жөөжөзүн аларга,
Ачап жүреги токунабады.
Саат-маат болбой туруп,
Сагыжы жетпес Күжүрчи
Жоон чарын мивип алып,
Жокту журтка жедип келди.
Ат буулаар чакыда
Кара жорго ат туру,
Аттын үстине ээртегени
Мөнүн чүмдү ээр эмтир.
Уйген, куйушкан бскө жепсел
Уйеге узулбес алтын амтир.
Алаң кайкаган Күжүрчи
Аргачынын айылына кирди.
Байдастанган Аргачыны
Баштап тарыйын таныбады.
Кара торко тов кийген,
Кара кураган бөрүктү,
Кара булгайры өдүктү,
Жажыл торко жараш курлу
Жокту Аргачы отуру.
Коркубас бойы Күжүрчи
Бу тужында коркуды.
Аайы-теейин ондоп болбой,
Айдары жок кайкады.
—Калак, Аргачы, өрөкөн!
Катап кайдан табылдын сен?
Жети жолдын белтиринде
Жаан оттын жалбыжына
Күйүп калбай кайтын?—деп
Күжүрчи кайкап сурады.

— „Сен мени Өлтүрбеген деп,
Сенен блаажар кижн жок,
Жаан оттын жалбыжына
Куйуп калганымда төгүн жок,
Ол жерде адама туштап,
Онон жаан сый алдым.
Жокту бойым жөөжөлү болуп,
Жыргалду жүрүмге жединдим.
Сенин кару аданды,
Ондо жүрүп, база көрдим.
Сеге белетеген жөөжөзюн
Ончозын тоолоп болбодым“, —
Сумелү болгов Арчагы
Онойып байга айдып берди.
Күжүрчи оны угуп алып,
Көрбөс Аргачыны сурады:
— „Көөркийим менин, Аргачы,
Сен меня өртөп ийзен,
Адама мев жолугуп,
Адым, тонымды аларым ба?..
Ондый болзо, түрген өртө!
Ол жерге мендеп барарым.
Ондогы бар жөөжөнн
Ончозын кабырып аладым!“
Аргазын табар Аргачы
Аамай Күжүрчиге айдып турды:
— „Кем жок, өртөөрим,
Кару аданнын энчи себин
Ончозын алар кууяду болзон
Орык жолго баралы.
Кырчын-арчынан экелеле,
Отты салып куйдүрерим.
Кавайып мени өртөгөн өдин,
Овойып сени мен өртөөрим.
Адага сен жолыгарын,
Алкы-жөөжөнди аларын.
Айдары жок жөөжөлү болуп,
Айлына жанып келерин.
Аданнын сеге белетеген
Кав-жеерен жорго ады
Менин кара адыман
Кавча катап артык өмтир.

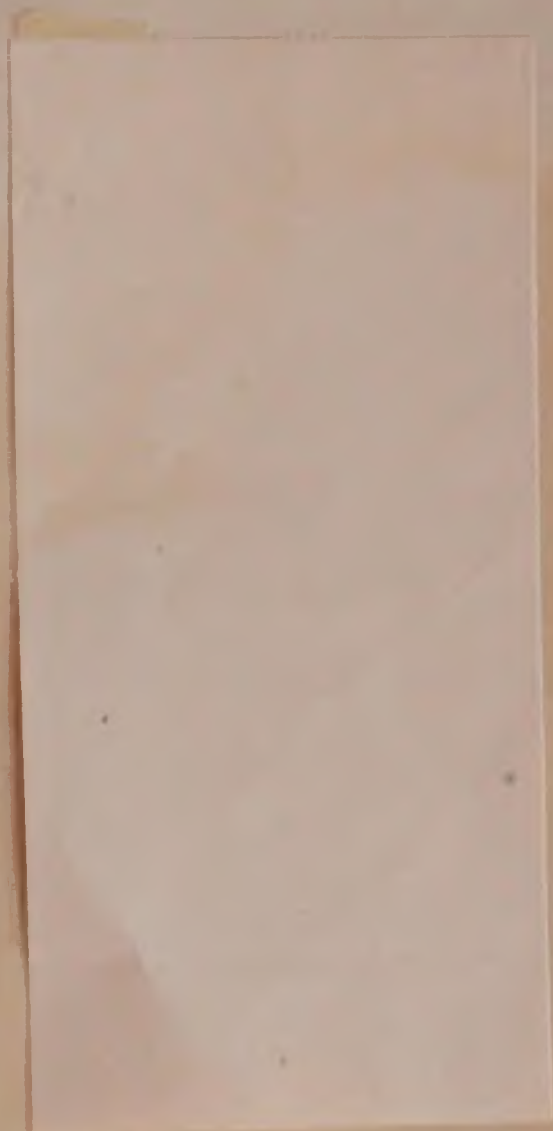
Кызыл торко тон до бар.
Тунде болзо жаркынду,
Түште болзо оололу
Тулкү бычкак бөрүк бар.
Кызыл булгайры өдүк дезде,
Кызыл чоктый күйүп жадат,
Оны көргөн кижиде дезде,
Отурып болбой туруп чыгат.
Канча кире ол жөөжөнү
Күн өткүрбей алар болзон,
Көк чечектий жаранарың,
Коолодо кожондоп жүрерин!
Көгүстү буткен Аргачы
Күжүрчини онойып көкүттү.
Карам сагышту Күжүрчи
Капшай барарга мендеди.
Жорго атту Аргачы,
Жойу баскан Күжүрчи
Улус жүрбес орык жолго
Удабай жеткен мында турды.
Тапкыр болгон Аргачы
Жоон мойынду Күжүрчини
Төрт казыктын ордына
Жаныс казык кадатты.
Кийим-өдүгүн уштуйла,
Куба-жыланаш артырды.
Колы-будун күлүйле,
Казыкка бек буулады.
Арка жерге арчындап,
Кырлу жерге кырчындап,
Аргачы күлүк барбады,
Кызыл отты салбады.
Күжүрчи жаар бурулып,
Кезе көрүп, мынайда айтты:
— „Жамаң кылыктуу танма сен!
Канча керектер эткен эдин?
Жокту-жабыс улусты базынып,
Канча жөөжөгө жедивген эдин?
Өткөн күн ойто бурулбас,
Өлгөн кижиде катап тирилбес!
Мынаң сени аргадайган
Килемкей кижиде табылбас!

- 89000 -

Ачап-сыйап болгоныннан
Быјар сөөгин мында чиризин.
Арга-сумеле сени басканыма
Бастыра албаты суувип јүрзин".
Јурегинде барын айдынала,
Күјүрчинин јузине тукурди.
Јорго адын минип алала,
Кайра көрбөй јортып ийди.

*Бичиген ле литературный
јазаган кижги Н. Кучияк.*

Горно-Алтайская Областная
• БИБЛИОТЕКА •

Баазы 2 сэлк.
Цена 2 руб.

В горах Алтая

(Альманах)

—
На алтайском языке.